

Základní pedagogické kategorie a pojmy

(pracovní podkladový materiál k výuce, zpracovala K. Vlčková, bez jazykové korektury)

EDUKACE

- = výchova - v širším slova smyslu (výchova + vzdělávání), častěji používaný termín, ale nejednoznačný – tím, že v sobě zahrnuje jak výchovu v užším slova smyslu, tak i vzdělávání
- záměrné, cílevědomé a systematické působení na rozvoj např. jedince;
- permanentní proces,
- celoživotní proces
- determinovaný mnoha faktory, z nichž základní jsou dědičnost, prostředí;
- historicky, sociokulturně podmíněná – determinována ideály společnosti, ekon. situací státu atd.
- vždy konkrétní povahy – v určité společnosti, pro určitou společnost, na úrovni této společnosti
- směr od heteroedukace (edukace/výchova druhým jedincem, převažuje v dětství) k autoedukaci („sebevýchově“)
- univerzální proces – dotýká se každého
- pluralita – iniciátorů, cílů, obsahů, forem, metod, prostředků aj. – integrace např. prostřednictvím národního kurikula => diferenční a integrační procesy
- mnohostranně orientovaná – plný rozvoj osobnosti
 - připravit na sociální role (občan, pracovník, partner, uživatel volného času, rodič, řidič, ochránce život. prostředí, tvůrce a uživatel hodnot aj.)
 - rozvíjí fyzické i duševní, psychické kvality jedince – vědomosti, dovednosti, návyky, schopnosti, postoje, potřeby, zájmy
 - rozvoj v jednotlivých oblastech kultury (věda, filozofie, technika, umění, ekonomika, právo, politika, sport, morálka, zdraví aj.) – vždy některá složka/y převažuje, je dominantnější a další jsou doplňující
- dvoustránkový proces – výchovně-vzdělávací proces = edukační proces: 1) výchova v užším slova smyslu – rozvoj postojů, potřeb, zájmů, chování => charakter, sociální chování; 2) vzdělávání – rozvoj vědomostí, dovedností, návyků, schopností => vzdělanost, vzdělání, kvalifikace

Intencionální edukace (výchova) – přímá, bezprostřední výchovně-vzdělávací působení
Funkcionální – nepřímá, např. prostřednictvím vhodně adaptovaného prostředí

VÝCHOVA

- v užším slova smyslu
- proces směřující primárně k rozvoji jedincových
 - a) postojů (obecné, specifické, hodnotící kritéria, pochopení procesu hodnocení aj.)
 - b) potřeb, zájmů,
 - c) chování

=> výsledek: charakter, sociální chování;

- výchovné složky (tradiční pojetí => nové pojetí):
 - výchova světonázorová => náboženská, filozofická,

- rozumová => jazyková, vědecká, ekologická;
- pracovní => technická, ekonomická, pracovní;
- mravní => mravní, právní, politická, multikulturní
- estetická => kulturní, umělecká
- tělesná => zdravotní, pohybová
- aj. => dopravní aj.

VZDĚLÁVÁNÍ

- proces směřující primárně k rozvoji jedincových:

- a) vědomostí (představy, pojmy, názvy)
- b) dovedností, návyků (motorické, intelektuální)
- c) schopností (motorické, intelektuální)

= > vzdělávací výsledky (primárně, ale nejen): vzdělanost, vzdělání, kvalifikace atd.

vzdělání

- nejasněný termín, zaměňován s termínem vzdělávání
- prostřednictvím vzdělávacích procesů osvojené vědomosti, dovednosti, postoje, hodnoty, normy
- úrovně, stupně, druhy vzdělání – rozlišuje se: základní vzdělání, střední, vysokoškolské
- jeden ze socioekonomických ukazatelů charakterizujících populaci, determinováno sociálními, ekonomickými faktory aj.

vzdělanost

- termín hojně používaný nicméně málokdy jasně vymezený
- = dosažená vzdělanost populace – podíl osob v zemi s určitou úrovní vzdělání (jeden z indikátorů vzdělávání, př. OECD); sociologicky: vzdělanostní struktura obyvatelstva – např. podíl vš. vzdělaných osob
- = kvalita vzdělání poskytovaného školami

vzdělávatelnost

- schopnost jedince se vzdělávat; potenciál jedince dosáhnout takové úrovně vědomostí, dovedností a návyků, která je v dané společnosti považována za vzdělání
- ovlivněno biologickými faktory (genetická zátěž, poškození organismu, nemoc aj.), psychologicky (úroveň kognitivních schopností, motivace, autoregulace aj.), pedagogicky (kvalita edukačního působení), sociálně (kvalita sociálního prostředí, socioekonomické zázemí, dostupnost vzdělávacích příležitostí aj.)

Základní pedagogická terminologie (Š. Švec, 2002, s. 18, přeloženo do ČJ)

<i>stránky rozvoje jedince</i>	<i>druhy učení (se)</i>	<i>oblasti, domény edukace</i>			
		<i>edukační procesy</i>	<i>cíle a výsledky edukace</i>	<i>úrovně edukace</i>	<i>možnosti a hranice edukace</i>
intelektový rozvoj	kognitivní učení (se)	vzdělávání	vzdělání	vzdělanost	vzdělávatelnost
citový a volní rozvoj	sociální učení (se)	vychovávání	vychování	vychovanost	vychovatelnost
senzorický a motorický rozvoj	percepčně- motorické učení (se)	„vycvičování“	„vycvičení“	„vycvičenost“	„vycvičitelnost“

EDUKAČNÍ CÍL

- nejednoznačné starší, stále hojně používané označení: výchovný cíl, cíl výchovy
- základní ped. kategorie, ucelená představa (ideál) předpokládaných a žádoucích rysů jedince, které lze získat edukací, určuje směr edukačního působení
- z cílů vyplývají prostředky a také metody, formy, obsah atd.
- druhy cílů: individuální – sociální, obecné – specifické, materiální/informativní – formální / formativní, adaptační – anticipační, teoretické – praktické, autonomní – heteronomní
(zpracováno v samostatném tématickém okruhu)

EDUKAČNÍ ČINITELÉ

- činitelé výchovy (používaný, ale nejednoznačný termín)
 - 1) pedagog (rodič, učitel, vychovatel, mistr odborného výcviku, ředitel školy, poradce aj.),
 - 2) jedinec, který je ve středu výchovně-vzdělávacího procesu (dítě, žák, účastník, zaměstnanec)
 - 3) edukační prostředky / výchovné prostředky (individuální, skupinové, hromadné aj. vyučování, působení ped. adaptovaného prostředí, masmédia, práce, hra, umění, sport, skupina - kolektiv aj.)
- účinnost edukačního procesu závisí na všech třech aspektech:
 - u žáka jsou důležité jeho fyzické a psychické předpoklady, jeho aktivita atd.,
 - u pedagoga jeho charakterové vlastnosti, hodnotová orientace, všeobecné – odborné – pedagogicko-psychologické vzdělání, zkušenosti, návyky, dovednosti (komunikační, organizační, rétorické), rysy osobnosti (tvořivost, optimismus, takt, spravedlivost, zaujetí, láska k dětem, zásadovost, morálnost atd.)
 - u prostředků je důležitá jejich vhodnost a míra, jejich vzájemné doplňování se a podporování se

EDUKAČNÍ PROSTŘEDKY

- = výchovné prostředky (nejednoznačný, nejvíce používaný termín)
- vyučování: individuální, skupinové, hromadné aj.,
- působení ped. adaptovaného prostředí,
- masmédia,
- práce,
- hra,
- umění,
- sport,
- skupina – kolektiv
- aj.

Do prostředků patří (podle Blížkovského 1992):

- edukační činitelé (ve smyslu lidé, instituce, organizační formy), obsahy (obsah výuky, programy), metody a prostředky v tradičním slova smyslu, edukační prostředí (materiální, nemateriální)

EDUKAČNÍ FORMY

- formy výchovy = nejednoznačný, nejvíce používaný termín

1) školní edukace

- školní výchova = nejvíce používaný termín, ale nejednoznačný
 - a) vyučování – dle státního a školního kurikula,
 - b) mimovyučovací školní aktivity,
 - c) vliv školního prostředí
- institucionální edukace, specializovaná a profesionalizovaná instituce, úloha systematizační a integrační

2) mimoškolní edukace

- mimoškolní výchova = nejvíce používaný termín, ale nejednoznačný
- síť společenských, kulturních organizací, masmédiá
- funkce: poradenská, agitační, edukační, aj.

3) rodinná edukace

- rodinná výchova = nejvíce používaný termín, zatížen do určité menší míry nejednoznačností
- veřejné mínění, obsah rodinného života aj.
- prostor pro vlasteneckou výchovu, estetickou, kulturní, tělesnou a sportovní, rozvoj morálních kvalit, pracovních návyků aj.

4) autoedukace

- = sebevýchova – o něco častěji používané označení, ale nejednoznačné – zahrnuje sebevýchovu v užším slova smyslu a sebevzdělávání

POJMY VÝUKA – VYUČOVÁNÍ - UČENÍ

výuka

- širší pojem než vyučování, jakýkoli edukační proces – situace, kdy se člověk něčemu učí např. prostřednictvím procesu organizovaného jiným člověkem nebo technickým zařízením
- zahrnuje činnost učitele i žáka, proces vyučování, cíle a obsah výuky, obsah výuky, podmínky, determinanty a prostředky výuky, typy výuky, výsledky výuky
- *pojmy*: výukový program, výukový software, výuková metoda, učitelův styl výuky, ...

vyučování

- to, k čemu dochází ve vyučovací hodině ve školní třídě – interakce učitele a žáka ve smyslu záměrného působení na žáka tak, aby u něho docházelo k učení, vyučovací činnosti se vztahují především k učivu
- *pojmy*: vyučovací metoda, vyučovací hodina, vyučovací jazyk, vyučovací doba, vyučovací předmět, ...
- vyučovací metoda = postup, způsob vyučování (př. slovní, názorné, praktické metody atd.)

učení

- různá pojetí
- získávání zkušeností a utváření (se) jedince v průběhu jeho života => primárně jde o činnost žáka (nezaměňovat s edukačním působením učitele – vyučováním)
- psychický proces, který v jednotě tělesných a duševních předpokladů je rozhodujícím faktorem v adaptaci a neustálém adaptování se jedince na prostředí
- druhy: senzorické, percepční, motorické, verbálně pojmové // záměrné, bezděčné // atd.
- pojmy: učivo, učební látka, učební činnost, učební návyky, učební osnovy, učební plán, učební pomůcky, (žákův) styl učení, učební tempo, učební text, učební úloha, učebnice atd.

Literatura

ŠVEC, ŠTEFAN et Al. *Jazyk vied o výchove*. Bratislava : FF UK, 2002. ISBN 80-968564-9-9.

JŮVA, VLADIMÍR sen., jun. *Úvod do pedagogiky*. Brno : Paido, 1995. ISBN 80-85931-06-0.

PRŮCHA, JAN; WALTEROVÁ, ELIŠKA; MAREŠ, JIŘÍ *Pedagogický slovník* - 3.vyd. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-579-2.